

ALEX CALLINICOS • Toplum Kuramı

Social Theory - A Historical Introduction; (second edition)

© 2007 A. T. Callinicos

Bu kitap Polity Press Ltd. (Cambridge) ile yapılan anlaşma ile yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 983 • Politika Dizisi 47

ISBN-13: 978-975-05-0227-9

© 2004 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-7. Baskı 2004-2015, İstanbul

8. Baskı 2020, İstanbul

EDİTÖR Asena Günal

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Asude Ekinci

DİZİN Murat Bozluolcay - Ekrem Buğra Büte

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ALEX CALLINICOS

Toplum Kuramı

Tarihsel Bir Bakış

*Social Theory
A Historical Introduction*

ÇEVİREN *Yasemin Tezgiden*

GENİŞLETİLMİŞ VE
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ BASKI

ALEX CALLINICOS 1950'de Zimbabwe'de doğdu. Doktorasını 1979'da Oxford'da tamamladı. 1979-81 yılları arasında Oxford, St Peter's College'da, Çağdaş Toplum Düşüncesi bölümünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. *International Socialism* dergisinin yayın kurulunda yer alıyor ve *Actuel Marx*'ın Britanya temsilcisi. 2000 yılı Eylül'ünde, Prag'da IMF/Dünya Bankası Toplantısı'na karşı düzenlenen zirveye katıldı. J. Bidet ve E. Kouvelakis'in yayına hazırladıkları *Dictionnaire Marx Contemporain'e* (Presses Universitaires de France, Paris, 2001) katkıda bulundu ve *New Left Review*'a çeşitli makaleler yazdı. 1981-2005 arasında University of York'ta, Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim görevlisi olan Callinicos, halen King's College London'da görev yapıyor. Eserleri: *Against Post-Modernism: A Marxist Critique; Equality; Anti-Capitalist Manifesto; New Mandarins of American Power: The Bush Administration's Plans for the World; Marxist Theory; Against the Third Way; Trotskyism; Making History: Agency, Structure, and Change in Social Theory; Marxism and Philosophy; Theories and Narratives: Reflections On The Philosophy Of History; Revenge of History: Marxism and the East European Revolutions.*

*Alda Callinicos'un (1920-1994)
anısına*

İÇİNDEKİLER

Birinci Basıma Önsöz ve Teşekkür	11
İkinci Basıma Önsöz ve Teşekkür	13
Okuyucular İçin Not.....	15
Giriş	17
1. Aydınlanma	31
1.1. Tarih öncesi	31
1.2. Modernlik kavramı	35
1.3. Ahlaki bir bilim	39
1.4. Toplum kuramının gelişimi	46
1.5. İç gerilimler	52
2. Hegel	73
2.1. Modernlikle uzlaşmak	73
2.2. Olumsuzun yaptıkları	84
2.3. Modernlik tartışması	94
3. Liberaller ve Gericiler	99
3.1. Devrim sonrası tartışmalar	99
3.2. Tartışmacı liberalizm: Tocqueville ve Mill	113
3.3. Tanrı'nın inayeti ve ırk: Maistre ve Gobineau	121
4. Marx	130
4.1. Diyalektiğin maceraları	130
4.2. Tarih ve kapitalizm	137
4.3. Sınıf mücadelesi ve devrim	149

5. Yaşam ve Güç	161
5.1. Darwin'den önce ve sonra evrim.....	161
5.2. İki evrimci: Spencer ve Kautsky.....	173
5.3. Güç istenci olarak doğa: Nietzsche.....	182
6. Durkheim	193
6.1. Toplumsal evrim ve bilimsel nesnellik.....	193
6.2. Ahlaki bir gerçeklik olarak toplum.....	208
6.3. Anlam ve inanç.....	216
7. Weber	227
7.1. Prusya tarımı ve Alman devleti.....	227
7.2. Bilim ve birbiriyle çatışan tanrılar.....	237
7.3. Tarih ve akılçılışma.....	246
7.4. Liberal emperyalizm ve demokratik politika.....	261
8. İlerleme Yanılsamaları	275
8.1. Liberal Avrupa'nın tuhaf ölümü.....	275
8.2. Nesnellik ve yabancılaşma: Simmel.....	279
8.3. Parçalanmış ben: Freud.....	287
8.4. Azgelişmişlik anıları: Rus entelektüeller ve kapitalizm.....	295
9. Devrim ve Karşı-Devrim	307
9.1. Hegelci Marksizm: Lukács ve Gramsci.....	307
9.2. Heidegger ve muhafazakâr devrim.....	324
10. Altın Çağ	341
10.1. Kapitalizm kuramcıları: Keynes ve Hayek.....	341
10.2. İşlevsel sosyoloji: Talcott Parsons.....	355
10.3. Umutsuz eleştiri: Frankfurt Okulu.....	367
11. Zihinsel Çöküntü?	385
11.1. 1960'lı yıllar ve sonrası.....	385
11.2. Yapı ve özne: Lévi-Strauss ve Althusser.....	397
11.3. Nietzsche'nin intikamı: Foucault ve post-yapısalcılık.....	410
11.4. Geleneği sürdürenler: Habermas ve Bourdieu.....	421
12. Modernliği ve Post-modernliği tartışmak	441

13. Konuyu Değiştirmek: Küreselleşme, Kapitalizm ve Emperyalizm	473
13.1. Küreselleşme yaygarası.....	373
13.2. Aę olarak –ya da hiçbir şey olmayarak– toplumsal	483
13.3. Kapitalizme –ve emperyalizme– mi dönülüyor?.....	496
13.4. Tartışma sürüyor	503
Okuma Listesi	513
Dizin	525

Birinci Basıma Önsöz ve Teşekkür

1960'lı yılların sonunda entelektüel açıdan bilinçli olmam ve politik etkinliklerin içinde bulunmam benim için büyük bir şanstı. O dönem, öteki düşünce akımlarıyla birlikte, Marksizmin bir türü ya da Kıta Avrupası felsefesinin egzotik bir türüyle (ya da her ikisiyle de) ilgili çeşitli aykırı toplum kuramlarına olan ilginin patladığı bir dönemdi. Bugün, o zamanki heyecanımdan hiçbir şey kaybetmediğimi söyleyebilirim. Umarım bu kitap, entelektüel ve politik açıdan pek de canlı görünmeyen böylesi bir ortamda bile o heyecanın en azından birazını yansıtmayı başarır.

Demek ki bu kitabın toplum kuramı okuma, okutma, tartışma ve yazma ile kaplı otuz yıllık bir geçmişi var. Bu zaman içerisinde şükran borcu duyduğum pek çok kişiye burada teşekkür etmek istiyorum. Bununla birlikte, beni hak ettiğimden daha sabırlı dinleyen, söylemek istediklerimi açıkça ifade etmeye zorlayan ve yaptığımız tartışmaların yaratıcı ve aydınlatıcı yönlerde gelişmesini sağlayan eski yeni bütün öğrencilerime de teşekkür etmeliyim.

Burada anmadan geçemeyeceğim birkaç kişi daha var. David Held, 1980'lerin başında birlikte hocalık yaptığımız o kısa dönemden bu yana, bu kitabı yazmam için beni yüreklen-

dirdi. Sonunda kitabı yazmaya başlayabildiğimde, her zamanki gibi, beni cesaretlendirmeye ve yardım etmeye devam etti. Polity and Blackwell'de birlikte çalıştığım hemen herkes de –Julia Harsant, Gill Motley, Jennifer Speake ve Janet Moth– bana aynı derecede destek oldu.

Sam Ashman, bu kitabın yazılışı sırasında son derece nazik ve sabırlıydı. Üstelik yanlışları düzeltmek gibi zahmetli bir işe yardım etmek için metnin taslağını okumakta en başta içinde bulunduğu (nedenini anlamadığım) isteksiz tutumundan kitabın sonlarına doğru kurtuldu. Bunun için ve daha birçok şey için ona sonsuz şükran borçluyum.

En büyük şükran borcumu sona sakladım. Kitap daha ilk planlanma aşamalarındayken aniden aramızdan ayrılan annemin anısı, kitabı yazarken beni hiç yalnız bırakmadı. Ona ne kadar çok şey borçlu olduğumun farkındayım. Bu yüzden *Toplum Kuramı*'nı ona adıyorum.

İkinci Basıma Önsöz ve Teşekkür

Toplum kuramı, bu kitap 1999'da yayımlandığından beri, 1980 ve 1990'lardaki post-modernizm ve kültürel çalışmalar patlamasının baskısı altında büyük bir canlanma yaşıyor. Dolayısıyla bu ikinci basım için azımsanamayacak bazı değişiklikler yapıldı. 11. Bölüm, Habermas ve Bourdieu'nün fikirlerinin daha sonraki seyrini de kapsayacak şekilde güncellendi. 12. Bölüm, bir sonuç bölümü işlevi görmek yerine, hâlâ güncel bir anlamı olan modernlik ve post-modernlik tartışmalarının toparlandığı bir bölüm haline geldi.

En önemli değişiklik ise tamamıyla yeni bir bölümün eklenmesi: Bölüm 13, "Mevzubahisi Değiştirmek: Küreselleşme, Kapitalizm ve Emperyalizm". Bu bölüm 1990'ların ortasından itibaren, tartışmanın odağındaki dramatik kaymanın izini sürüyor – önce, toplum kuramındaki tüm tartışmaları yutacakmış izlenimini veren küreselleşme söylemiyle; sonra, Chiapas, Seattle ve Cenova gibi isimlerle ilişkilendirilen neo-liberalizm karşıtı yeni hareketlerin ortaya çıkmasının ardından kapitalizme duyulan yeni ilgiyle; daha sonra da 11 Eylül 2001'den sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin açtığı "uzun savaş"a cevaben emperyalizm kuramlarına merakın artışıyla. Bu kitabın ayırt edici özelliklerinden birinin, toplum kuramının oluşumunda

ekonomi politiđin rolüne yaptıđı vurgu olduđu dűşünölürse; bu yön deđiřikliklerine parmak basmamın deđdiđini hissediyorum. Bir diđer yandan, neo-liberal küreselleřmeye karřı gűncel műcadelelerin yeraltından gelen gűmbűrtűsűnűn, kuramın doruklarını da nasıl salladıđını gűstermeye çalıřtım – zellikle de Slavoj Źiřek'in eserlerinde. Son olarak, Okuma Listesi bűlűműnűn esaslı bir řekilde geniřletilip elden geçirilmediđini sűy-lemeliyim.

Toplum Kuramı'nın birinci baskısında olduğu gibi kitabı elden geçirirken de birçok eser ve derslerimden yararlandım. Aşağı yukarı geçen onyılda ki kuramsal değişikliklerin çok daha ayrıntılı bir incelemesini Polity tarafından basılan The Resources of Critique adlı eserimde bulabilirsiniz. Elinizdeki kitabı elden geçirmemi műmkűn kılan herkese borçlarımı adamakıllı sıralamam çok yer kaplayacaktır. Lakin bu kişilerden bazılarını anmazsam olmaz. Deđiřiklikleri King's College, Londra'da yeni bir iře başladıktan hemen sonra yaptım ve bu iře koyulmamı kolaylaştıran, Avrupa alışmaları'ndaki tűm arkadaşlarıma teřekkűrű borç bilirim. Toplum Kuramı'nın yeni basımına beni ikna eden ve bunun ardından –kibar ama sıkı bir şekilde– kitap izerinde çalıştığımdan emin olan Polity'den Emma Longstaff'a özel bir teřekkűrű borçluyum. İki gizli eleştirmen, kitabın elden geçirilmiş nűshasına oldukça yardımcı ve teşvik edici yorumlarda bulundular. Son olarak da kitabın hazırlanmasındaki katkılarını için Polity'den diğerlerine, özellikle de Caroline Richmond ve David Watson'a, teřekkűrű ederim.

Okuyucular İçin Not

Metni destekleyen bilimsel kaynakları en aza indirebilmek için yalnızca doğrudan alıntı yaptığım eserleri dipnotlarda belirttim. Kitabın sonundaki Okuma Listesi bölümünde her bölüm için ayrı bir kısım var; yararlandığım ya da okuyucuların yararlı bulabileceği kitap ve makaleler orada sıralanıyor. Ayrıca dipnotlarda, tartıştığım düşünürlerin kısa biyografileri yer alıyor. Bu düşünürlerin metinlerinin mümkün olduğunca güzel ve kolay bulunabilecek baskılarından yararlanmaya ve İngilizce dışındaki kaynakları kullanmaktan kaçınmaya özen gösterdim. Belirtilmediği sürece alıntılardaki italikler orijinallerindeki gibidir.

Giriş

Son iki yüzyılda gelişen toplum kuramı, en çok, toplumsal gücün üç ana boyutuyla ilgilenmiştir: kapitalizm olarak bilinen piyasa sisteminde en üst gelişim düzeyine ulaşan ekonomik ilişkiler; özel güç biçimlerinin meşrulaştırılmasını ve bu güç biçimlerine tâbi olanların dünyasındaki yerlerinin tanımlanmasını sağlayan ideolojiler ve çeşitli politik egemenlik örüntüleri. Önde gelen toplum kuramcıları –hepsinden önce Marx, Durkheim ve Weber– modern dünyanın inşasında etkili olmaları nedeniyle bu üç toplumsal güç çeşidinin birbirleriyle olan ilişkilerini anlamaya büyük önem vermişlerdir. Bu ilişkinin anlaşılması, o dünyayı anlamlandırmaya ya da geliştirmeye çalışan biri için vazgeçilmez olacaktır. İşte *Toplum Kuramı*, bu anlayışın gelişimini ve bu anlayıştaki çeşitlilik ve çelişkileri incelemektedir.

Toplum kuramına giriş yazılması okuyucuya oldukça eski moda bir iş gibi görünebilir. Zaten çağdaş entelektüel tartışmalarda, toplum kuramı, çoğunlukla eski bir anlayış biçimi olarak nitelendirilmektedir. Son yirmi-otuz yılda yaygınlaşan kıyamet habercisi yaklaşımlar birçok kurumun, uygulamanın ve geleneğin –ve hatta tarihin– sonunun geldiğini ilan etti. Ama bildiğim kadarıyla kimse toplum kuramının sonunun geldiğini söylemedi, bu konuyla ilgilenen biri önünde sonunda çıkacaktır.

Bu kitap, bilimsel bir disiplin olarak sosyolojiye giriş ya da sosyoloji tarihi kitabı değildir. Ancak, toplum kuramındaki belirli temalar sosyolojiye ana meşruluk kaynaklarından birini sağladığı için son yirmi yılda sosyolojinin görece kenara itilmişliği toplum kuramının konumunu etkiledi. Sosyoloji, kısmen politik nedenler yüzünden geri çekilme sürecine girdi. Batılı liberal demokrasilerde 1980'lerde yükselen Yeni Sağ, sosyolojiyi sosyalizm için kullanılan bir maske olarak görmeye başladı. Thatcher hükümeti döneminde, İngiltere'deki akademik araştırma fonunun, fonun sosyal bilim fikriyle bütün bağını ko-partmak amacıyla, ismi değiştirildi.

Böylesi ideolojik kurumsal baskılar, entelektüel modada yaşanan değişikliklerle güçlendirildi. Sosyoloji, yeni moda olan kültürel çalışmaların gölgesinde kaldı. Bilimsel kitaplar satan herhangi bir kitapçıya gittiğinizde gördüğünüz zayıf sosyoloji bölümleri, kültürel çalışmalar tarafından güdükleştirilmiş, hatta yutulmuştur. Disiplinlerin sınırlarının yeniden düzenlenmesinin içine elbette ki yeniden paketlenerek sunulan eski materyaller de girmiştir – eskiden sosyoloji olarak adlandırılanların büyük bir bölümü artık kültürel çalışmalar alanında inceleniyor. Ne var ki akademik zevkteki değişiklikler maddi sonuçlar yaratıyor; çünkü öğrenci akışını, araştırma fonlarını ve kitap sözleşmelerini etkiliyorlar.

Yine de bu konuda daha etkili olan başka derin güçler de var. İyi ya da kötü, postmodernizmin entelektüel ve kültürel tartışmaları belirlemeye başladığı bir çağda yaşıyoruz. Postmodernizmin en etkili değerlendirmesini Jean-François Lyotard yapmıştır. Lyotard, *postmoderni*, “üst anlatılara karşı inançsızlık” olarak tanımlar ve “kendini üst bir söylemle meşrulaştıran ... Tinin diyalektiği, anlamın hermenötiği, akılcı ya da çalışan öznenin kurtuluşu ya da servetin yaratılması gibi büyük anlatılara açıkça başvuruda bulunan herhangi bir bilim” olarak tanımladığı modern ile karşıtlık kurar.¹ Lyotard'a göre büyük anlatı, insan tarihinin bütüncüllüğünü anlamlandırma çabasıdır. Lyotard, tarih felsefesinin bu türünü, esas olarak 18. yüzyıl Ay-

1 J.-F. Lyotard (1979), *The Postmodern Condition* (Manchester, 1984), s. xxiii-iv.

dınlanması'nın ürünü olarak gördüğünü ve bu türün en önemli uygulayıcılarının, Hegel –ki tarihi, özgürlük bilincinin ilerlemesi olarak görür– ve Marx –ki tarihi, üretici güçlerin ve sınıf mücadelesinin gelişimi olarak görür– olduğunu açıkça dile getirir. Postmodernizm, bu büyük anlatıların çöküşünü, yani tüm tarihsel süreci tek bir yorumlayıcı dizge içine alma çabalarının terk edilmesini temsil eder.

Lyotard'ın görüşünün öyle ya da böyle kabul edilmesi, toplum kuramının statüsü ve etkisi üzerinde olumsuz etki yaratır. 1. bölümde daha ayrıntılı anlatacağım gibi, toplum kuramı (1) toplumu (belli politik biçimler olarak değil) bir bütün olarak anlamaya çalışır; (2) farklı toplum türlerini birbirinden ayırır ve onlarla ilgili genellemeler yapar; (3) özellikle modernliği, yani son birkaç yüzyılda önce Batı'da, sonra giderek dünyanın geri kalanında hüküm sürmeye başlayan toplumsal yaşam biçimlerini çözümlenmekle ilgilenir. Bu basit tanım bile bir toplum kuramcısının büyük bir anlatı oluşturabileceğini ya da böyle bir anlatının varlığına dayandığını gösterir. Gerçekten de Marx genellikle büyük bir toplum kuramcısı olarak görülür. Çoğunlukla bu gruba dahil edilen öteki düşünürler –örneğin Tocqueville, Durkheim ve Weber– politik bakış açısı, entelektüel tarz ve içeriksel çözümlenme açısından Marx'la ve birbirleriyle farklı olsalar da amaçları ve düşünce alanları bakımından birbirleriyle karşılaştırılabilirler.

Daha genel olarak bakıldığında toplum kuramı, Aydınlanma'nın temel mirasçılarının biri olarak görülür: Aydınlanma'nın arzularını da çelişkilerini de almış ve hayata geçirmiştir. Postmodernizmin etkisiyle, Aydınlanma'nın, birçok basık çeşidinin uygulandığı bir yanılısamalar çağı olarak görülmesi moda haline geldi. Bu görüş, toplum kuramını derinden sarstı. 18. yüzyıl *philosopheları*nın evrensel bilgi ve özgürlük vadinin, projenin kendi içindeki sınırlama ve ikilemler tarafından yalanlandığı kuşkusuz doğrudur. Ancak bu kitapta göstermeye çalışacağım gibi, Aydınlanma projesinin çökmesi, toplumsal dünyayı anlamlandırma mücadelesi vermemiz için bir çerçeve sunmaya devam eden entelektüel bir gün-

dem oluşturmuştur. Burada tartıştığımız önde gelen toplum kuramcılarının hepsi, bu çöküşle gelen zorluklarla uğraşmış; ama ne Aydınlanma'nın arzularından tamamen vazgeçmiş, ne de onun zayıflıklarını eleştirelilikten uzak biçimde görmezden gelmişlerdir.

Modern toplum kuramı tarihinin, birbiriyle yarış içindeki büyük anlatılar tarihinden ibaret olduğu doğru değildir. Bir kere öykümüzün önde gelen karakterlerinden en az biri –Weber– bilimsel düşüncenin, insanlık tarihinin bütüncül bir değerlendirmesini yapabileceğinden son derece kuşkuluydu (yine de, en azından kimi iddialara göre, Weber'in yazıları dolaylı da olsa böylesi bir değerlendirme yapar). Ayrıca kimi genel toplum kuramları ötekiler kadar yönlendirici değildir: örneğin yaşadıkları dönemde oldukça etkili olan Comte, Spencer ve Parsons önde gelen toplum kuramcılarının sunduğu bakış açısını sunmuyorlar.

Daha önemli bir nokta, Aydınlanma projesini kökten reddedenlerin, bu kitapta özetlenen Aydınlanma'yı devam ettirme çabalarına eşlik etmeleri ve çoğunlukla onlarla diyalog halinde olmalarıdır. Bu nedenle genellikle “klasik” toplum kuramcıları olarak görülen düşünürlerin –sözgelimi Tocqueville, Marx, Durkheim ve Weber– düşüncelerini, modernliği eleştiren düşünürlerle –örneğin Maistre, Nietzsche ve Heidegger– karşılaştırmaya çalışmadan değerlendirmek pek mantıklı değildir. Bağlam bu şekilde genişletildiğinde, postmodernistlerin “üst anlatılara inançsızlıkları”nın, çok daha uzun bir tartışmanın son bölümünü oluşturduğu açıkça görülür.

Buraya kadar yazdıklarım, toplum kuramına yaklaşımımın “Sosyolojik Düşüncenin Kurucuları” gibi geleneksel incelemelerden daha geniş olduğunu göstermiş olmalıdır. Önemli düşünürlerin çok azı, disiplinlerin geleneksel sınırlarının içine kolayca oturmaktadır. Önceki paragrafta sıraladığımız dört “klasik” düşünürden yalnızca Durkheim'in sosyolojide bir kürsüsü olmuştur. Marx ve Tocqueville hiçbir akademik görevde bulunmamışlardır. Weber içinse Keith Tribe şöyle yazıyor:

Weber profesyonel olarak bir iktisatçı idi; ilk olarak hukuk eğitimi ve diploması almış ve bu alanda tarihsel yazılar yazmıştı; Alman Sosyoloji Çevresinin kurucu üyesiydi; birçok politik konu ve kurumda öyle etkindi ki öldüğünde Almanya'nın, önde gelen politik kişiliklerinin birinden mahrum kaldığı söylenmişti ... Günümüzde Weber yaygın biçimde “sosyolojik düşüncenin kurucusu” olarak görülse de ne onun böyle bir niyeti vardı, ne de çağdaşları onu böyle görüyordu.²

Toplum kuramının değerlendirildiği entelektüel ufukların genişletilmesinin yararlarından biri de belirli önyargıların varlığını sürdürmesini zorlaştırmasıdır. İhmal edilmiş kimi 19. yüzyıl İngiliz politik düşünürlerine dikkat çekmeye çalışan üç entelektüel tarihçinin tutumları, “Comte, Durkheim ve Weber gibi sosyolojinin prensleri” ile özdeşleştirdikleri sosyal bilimlere karşı Thatcher hükümetinin saygısızlığını onaylar. Gerçekten de “‘sosyal bilim’ kategorisinin kendisi, bizim düşünürlerimizimizin savunduğu politikanın merkezîliği ve görece özerkliği gibi daha geleneksel kavramları kabul edilemez ve hatta düşman olarak görececek biçimde yorumlanmıştır.”³ Bu, başka birçok şeyle birlikte “politikanın merkezîliğini ve görece özerkliğini” korumaya çalışan Weber gibi oldukça politik bir düşünürre yönelik tuhaf bir bakış açısıdır.

Benim toplum kuramına bakışım da, felsefe ve ekonomi politüğün özel önemi vardır. Burada tartışılan birçok düşünürün ilgilendiği modernlik sorunu, esas olarak felsefi olan bir soruyu çıkarır karşımıza: insan aklı toplumsal dünyayı anlamlandırabilir ve daha iyiye götürebilir mi? Aydınlanma'nın çoğunlukla olumlu yanıtladığı bu soruyu, Hegel çok daha derinlemesine irdeler. Jürgen Habermas'ın da ileri sürdüğü gibi, Hegel'in sunduğu çözümün dayanaksız olduğunun fark edilmesi, günümüze kadar devam eden modernlik tartışmasının zeminini hazırlamıştır. Öyleyse 2. bölümde incelediğim Hegel'in sentezinin ve benim buraya eklediğim Nietzsche ve Heideg-

2 K. Tribe, W. Hennis, *Max Weber'e çevirmenin giriş yazısı* (Londra, 1988), s. 2.

3 S. Colini vd., *That Noble Science of Politics* (Cambridge, 1983), s. 10.

ger'in bu soruya verdikleri olumsuz yanıtların toplum kuramı için önemi büyüktür ve bunlar toplum kuramını sürekli olarak etkilemişlerdir.

“Hegel'in 'sivil toplum' içine aldığı hayatın maddi şartları”na odaklanmaya karar veren ve “bu sivil toplumun anatomisinin yine de ekonomi politikte aranması gerektiğini” savunarak ekonomi politiğin toplum kuramı üzerindeki önemine dikkat çeken kişi Marx'tır.⁴ Smith ve Ricardo gibi klasik iktisatçıların incelediği sivil toplumun yapısı, Marx'tan bu yana, kapitalizm olarak adlandırmaya başladığımız yapıdır. Marx'ın başyapıtı olan *Kapital*, ücretli işçilerin sömürüsüne dayandığı savunulan bu üretim biçiminin dinamiğini yakalamaya çalışır. Marx, *Kapital*'in alt başlığını “Bir Ekonomi Politik Eleştirisi” [“A Critique of Political Economy”] koymuştur. Gerek kendi çalışmaları ile o zamanki akademik ekonomi disiplini arasındaki ilişki, gerekse modernliğin oluşmasında kapitalizmin oynadığı rol, Durkheim ve Weber için önemli konulardı. Ama ben ekonomi politiğin öneminin bu klasik tartışmalara indirgenemeyeceğini düşünüyorum. Kitabın özellikle 10. bölümünde, Marx'ın dikkat çektiği adaletsizlik ve istikrarsızlıkların kapitalizm çerçevesinde en azından düzenlenebileceğini ve değiştirilebileceğini göstermeye çalışan Keynes'in çalışmalarını ve serbest piyasa iktisatçılarının, özellikle de Hayek'in, yönelttiği eleştirileri inceliyorum.

Buraya kadar söylediklerimden toplum kuramının kaçınılmaz olarak politik bir düşünce biçimi olduğu açıkça ortaya çıkmış olmalıdır. Yaşadığı dönemde politikaya etkin biçimde katılan tek kişi Weber değildir. Devrimci bir sosyalist olan Marx da felsefi olarak savunduğu kuram ve uygulamanın birliğini, kendi hayatında gerçekleştirilmeye çalışmıştır. Tocqueville de 1840'lı yıllarda Fransız Parlamentosu'nda büyük bir hevesle çalışmış, ama düş kırıklığına uğramıştı. Bunlara daha birçok örnek verilebilir. Aslında, her ne kadar Weber bu sonuca direnmek için büyük çaba harcadıysa da toplum kuramları, en azından kapalı biçimde, değerlendirme de çözüm-

4 K. Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy* (Londra, 1971), s. 20.

leme de yapar, ayrıca betimledikleri şeylere politik çözümler de önerirler.

Ama bu, toplumsal dünyadan söz ederken bir cümlenin doğruluğunu, bir savın geçerliliğini ya da bir açıklamanın ötekilere üstünlüğünü saptamak için hiçbir nesnel yol olmadığı anlamına gelmez. Tersine, bence (postmodernizm tarafından öne sürülen) toplum kuramlarının kıyaslanamaz ve eşit biçimde geçerli bakış açıları oldukları görüşüne direnmeliyiz. Daha sonra da belirteceğim gibi, bu kitapta tartışılan düşünürleri değerlendirmenin en iyi yolu, kuramlarını kapalı biçimde oluşturan sorunlardan yola çıkmaktır. Ne var ki bu şekilde saptanan sorunlar genellikle politik ve etik konularla ilgilidir. Toplum kuramları sonuçta analitik ve normatif boyutları bir araya getirme eğilimindedirler.

Öyleyse toplum kuramları ve politik ideolojiler arasındaki ilişkinin incelenmesi kaçınılmazdır. Böylesi bir inceleme Marx örneğinde sıklıkla yapılmıştır. Ancak, ben, çeşitli düşünürlerle liberalizm arasındaki bağlantıya, öteki toplum kuramı incelemelerinde verildiğinden daha büyük önem veriyorum. Smith'in yazdığı *Wealth of Nations* [Ulusların Zenginliği] elbette ki yalnızca Marx'a temel analitik başlangıç noktalarından birini vermekle kalmadı, aynı zamanda 19. yüzyıl liberalizminin ekonomik programını oluşturdu. Ancak özellikle Tocqueville ve Weber, en azından kendilerinden önceki liberalizm türlerinden daha bilinçli, daha sorunlu ve daha zor bir liberalizmi sürdürme çabalarını temsil ederler. Dahası, Keynes ve Hayek 20. yüzyıl liberalizminin en temel ikilemelerinden biri olan "piyasa düzenlensin mi, serbest mi bırakılsın" sorusunu içlerinde barındırmışlardır. Bu öyküyü günümüze kadar getirmek isterdim. 1971 yılında John Rawls'un *A Theory of Justice* [Adalet Kuramı] adlı kitabının yayınlanması, İngilizce konuşan ülkelerin liberal politik felsefelerinde gözle görülür bir rönesans döneminin başladığını gösterdi. Ancak, geniş ve karmaşık bir yazınla; zaman, yer ve benim yetkinliğimdeki sınırlarla karşı karşıya kalınca bu konuya girmemeye karar verdim; çünkü zaten bu konuya giriş niteliğinde yazılmış birçok güzel yazı var.

Bu kitapta daha birçok konu, benzer kısıtlamalar yüzünden kaçınılmaz olarak dışarıda kaldı. Örneğin burada toplum kuramı ile antropoloji arasındaki ilişkiyi yeterince inceleyemedim. Oysa ki Durkheim'ın son dönem eserlerinin, antropolojinin gelişiminde ve bu sürecin modern Batı'nın bir ürünü olan toplum kuramı ile Asya, Afrika ve Amerika kıtasındaki Avrupalı olmayan "öteki" düşünceler arasındaki ilişki sorununu büyütmesinde büyük önemi vardır. Daha keyfi nedenlerden dolayı kitapta yer vermediğim başka şeyler de oldu. "Seçkin kuramcılar" olarak adlandırılan kuramcıların (Pareto, Mosca ve Michels) her ne kadar 20. yüzyıl politik sosyolojisi üzerinde önemli yerleri olsa da gördükleri kadar önemli olmadıkları duygusundan bir türlü kurtulamadım ve onları büyük oranda göz ardı ettim. Modern toplum kuramına katkıda bulunan pek çok düşünür arasında seçim yapıldığında yazarın öznelliğine ilişkin böylesi doğrudan ifadelere rastlamak kaçınılmazdır.

Öte yandan, toplumsal evrim düşüncesine ve biyolojik kavramlarla olan ilişkisine, son elli yıldır yapılan bu tür çalışmalara göre çok daha fazla önem verdim. Elbette ki evrimsel biyoloji, birçok 19. yüzyıl toplum kuramcısına –özellikle Spencer'a– kullanacakları bilimsel modeli sundu. Evrimsel toplum kuramı, insan eylemlerinin niyete dayandığını, bu durumun da toplum ve doğa bilimlerinin temel farkını oluşturduğunu vurgulayan Weber gibi düşünürlerin ve Nazi Soykırımı'nda biyolojik ırkçılığın oynadığı rolün etkisiyle güvenilirliğini yitirmiştir. Son yıllarda belki de modern biyolojinin (özellikle Steven Jay Gould ve Richard Dawkins gibi yazarlarca popülerleştirilmesiyle) en azından İngilizce konuşan ülkelerin entelektüel kültürlerinde dikkat çekmesinin etkisiyle toplumsal evrim kavramına olan ilgide bir canlanma olmuştur. Üstelik, toplumsal eşitsizlik ile genetik farklılıklar arasındaki ilişki üzerine günümüzde yapılan tartışmaların sergilediği gibi, biyolojik indirgemecilik Hitler ile ölmemiştir. Son olarak, evrimsel biyolojinin toplum kuramı için önemini inceleyerek, önceki paragrafta sözünü ettiğimiz Batı düşüncesinin Avrupalı olma-

yan “öteki” ile nasıl bağlantı kurduğu sorununa değinme olanağı bulacağız.

Kitapta incelenen konuları böylece özetledikten sonra, gelecek kullandığımız yöntem. Burada toplum kuramını tarihsel ve eleştirel açıdan inceliyorum. “Tarihsel” demekle yalnızca, düşünürlerin (kabaca bir) kronolojik sıra ile irdelendiğinden söz etmiyorum; kuramların oluşturulduğu bağlamı da yeniden inşa etmeye çalışıyorum. Metinleri bağlamına oturtma sorunu, Quentin Skinner ve ondan esinlenenlerin çalışmaları sonucunda politik düşünce tarihinde önemli bir tema oldu. Skinner, metinleri ortaya çıkaran “daha genel toplumsal ve entelektüel ortam” ve özellikle de “temel metinlerin kavrandığı entelektüel bağlam – yani politik toplumla ilgili önceki yazıların ve eskiden kalan varsayımların bağlamı ile toplumsal ve politik düşünceye yapılan daha kısa ömürlü çağdaş katkıların bağlamı” üzerinde durur.⁵

Skinner’ın yaklaşımı, toplumsal ve politik düşüncede Plato’dan Habermas’a kadar herkesin katkıda bulunduğu, zamana bağlı olmayan kimi konuları saptarken yapılan hataları düzeltme yolunda atılan değerli bir adımdı kuşkusuz. Skinner okulu tarafından uygulanan böylesi ayrıntılı metinsel yeniden inşa, bilimsel de olsa, böylesi giriş niteliğindeki bir çalışmada söz konusu olamaz. Bunun yerine ben Lord Acton’ın tarihçilere önerisini izleyerek “dönemler yerine, sorunları” inceledim.⁶ Bir başka deyişle, belirli bir düşünürün eserinin altında yatan ve yazılarını biçimlendiren –ve genellikle kapalı ya da dolaylı bir şekilde ifade edilen bir dizi soru biçimindeki– özel sorunları belirlemeye çalıştım. Bu sırada, bir kuramı “sorunsal”ından ya da “sorun-durumu”ndan yola çıkarak belirlemenin önemini vurgulayan, aslında birbirinden çok farklı birçok filozoftan – Gaston Bachelard, R. G. Collingwood, Karl Popper, Louis Althusser ve Imre Lakatos– oldukça serbest ve eklektik bir biçimde de olsa etkilendim.

5 Q. Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought* (2 cilt, Cambridge, 1978), s. x, xi.

6 Lord Acton, *Lectures on Modern History* (Londra, 1960), s. 37.